

Alba Regia Szimfonikus Zenekar

Guáthné Látos Zsuzsanna – zenekari művész, hegedű

Requiem - a gyász feldolgozása a komolyzenében

A requiem (latin) a tridenti liturgiában az elhunyt lelkekért fekete színű miseruhában mondott szentmise, vagyis gyázmise volt. Requiemnek nevezik, mivel e szóval kezdődik („Requiem aeternam dona eis Domine, et lux perpetua luceat eis”, a. m. „Adj nekik, Uram, örök nyugodalmat és az örök világosság fényeskedjék nekik”). A tridenti gyázmisében elmaradnak az örömet kifejező részek, mint a gloria és a credo, valamint az alleluja; az „ite missa est” helyett azt mondta a pap: „requiescant in pace” (nyugodjanak békében); a mise végén a népre adni szokott áldás elmarad, minthogy a pap a szentmiséből nyert áldást a meghaltakra alkalmazza. A gyázmisét néha a templomban felállított ravatal mellett szokta követni egy szertartás, melyet liberának neveznek.

A római katolikus szertartás szerint a gyázmise részei:

- Introitus (Requiem aeternam)
- Kyrie
- Graduale (Requiem aeternam)
- Tractus (Absolve Domine)
- Sequentia (Dies irae)
- Offertorium (Domine Iesu Christe)
- Sanctus
- Agnus Dei
- Communio (Lux aeterna)

A gyázmisék ünnepélyességének emelésére sok zeneszerző írt requiemnek nevezett egyházi zeneművet. Ismertebb requiemek:

Johannes Ockeghem (flamand zeneszerző XV.sz.) – Requiem

Liszt Ferenc (1811 -1886) – Requiem

Cristóbal de Morales ((kb. 1500 – 1553 reneszánsz spanyol zeneszerző) – Requiem

Tomás Luis de Victoria (spanyol reneszánsz zeneszerző, XVI.sz.) – Requiem (1605)

Heinrich Ignaz Franz Biber von Bibern (cseh zeneszerző, hegedűs (1644-1704) – Requiem f-moll (1690)

Marc-Antoine Charpentier (francia barokk zeneszerző, 1643 – 1704) – Messe des morts (1698)

Andrea Luchesi (1741- 1801 olasz zeneszerző) – Requiem (1771)

François-Joseph Gossec (1734 – 1829 francia zeneszerző) - Missa pro defunctis (1760)

Wolfgang Amadeus Mozart ((1756 – 1791) osztrák bécsi klasszikus zeneszerző / Franz Xaver Süssmayr (1766 - 1803) osztrák zeneszerző – Requiem d-moll KV 626 (1791),

Hector Berlioz (1803 – 1869) francia romantikus zeneszerző– Requiem, Grande Messe des Morts (1837)

Johannes Brahms (1833–1897 német zeneszerző) – Ein Deutsches Requiem, (Német requiem)

Giuseppe Verdi (1813–1901) a 19. század olasz zeneszerzője – Requiem (1873-1874)

Camille Saint-Saëns (1835– 1921) francia zeneszerző – Requiem (1878)

John Rutter (1945-) angol zeneszerző – Requiem (1985)

Gabriel Fauré (1845-1924) francia zeneszerző – Requiem (1887-1890)

Antonín Dvořák (1841 – 1904 cseh zeneszerző) – Requiem (1890)

Benjamin Britten (1913–1976) angol zeneszerző – War Requiem (1961)

Roman Maciejewski (1910-1998) lengyel zeneszerző – Requiem, Missa pro defunctis

Ligeti György (1923- 2006) – Requiem (1963-1965)

Krzysztof Penderecki (1933 -) lengyel zeneszerző – Requiem polskie (lengyel requiem) (1980-1993)

Zbigniew Preisner (1955-) lengyel film- zeneszerző – Requiem dla mojego przyjaciela (Requiem a barátomért) (1998)

A Requiem a barátomnak, jelentős és az első nem film zenemű, amelyet Zbigniew Preisner írt. A kompozíció célja a zeneszerző barátjának, Krzysztof Kieślowski- rendezőnek a tisztelete volt, akivel számos film, köztük a híres Három színű trilógia készítésén dolgozott együtt.

Clint Mansell (1963-) angol zeneszerző – Requiem for a dream (2000)

Hidas Frigyes (1928-2007) - Requiem (1974)

Gyászzene (Requiem egy hadseregért) (1974)

1974. október 16-án a Budapesti Művészeti Hetek alkalmával hangzott el a Rádióban Hidas Frigyes Gyászzené c. műve, Palcsó Sándor, Miller Lajos, Sólyom-Nagy Sándor, valamint a Rádió ének- és zenekara előadásában. A karmester pedig – mint a legtöbb magyar mű bemutatásakor – Lehel György volt.

1974-ben nagy elhatározottság kellett ahhoz, hogy valaki történelmünk gyászos korszakára, azaz a doni 2. magyar hadsereg pusztulására emlékezzék. Az előző évben, – a tragikus esemény 30 éves évfordulóján jelent meg Nemeskürty István Requiem egy hadseregért című könyve. A történész feldolgozta az 1943. januárban történt szörnyűségeket. Az oroszországi Don kanyarban 200 ezer magyar katona harcolt 35 fokos hidegben, hiányos öltözékben, megfelelő táplálkozás nélkül, rossz felszereléssel. Két hét alatt a 2. magyar hadseregből mintegy 150 ezren meghaltak, megfagytak, megsebesültek, fogságba estek. Mindez egy értelmetlen háború miatt történt.

Hidas Frigyes az öt tételű mű három tételének szövegét Nemeskürty István könyvének felhasználásával állította össze. Míg a darab nyitó- és záró kórusa latin nyelven szólal meg.

Lehel György karmester vállalta a darab felvételét a Rádióban, amelyre később így emlékezett: „A doni hadsereg tragédiájáról beszélni nem volt szokás, még 1974-ben sem, sőt, requiemet írni, zenében elsíratni őket – ez inkább tiltott dolognak számított. Hidas Frigyes azonban volt olyan bátor, vagy megszállott, vagy elhivatott, hogy írt egy kantátát az elpusztult magyar hadsereg emlékére. A Rádióban csak az éjszakai órákban engedték bemutatni a hangfelvételt.”

Forrás: (Lovas Hajni operatőr és Lukács-Borbély Ottó kérésére elmondta: Bieliczkyné Buzás Éva 2018. augusztus 22-én) - interjú

Források:

Bokor József (szerk.). Requiem, A Pallas nagy lexikona, Arcanum: FolioNET (1893–1897, 1998.). ISBN 963 85923 2 X.

Nemzetközi katalógusok GND: 4128596-7

Liszt Ferenc – Requiem

A mű születése

A Requiem az utolsó mű Liszt misekompozícióinak sorában, a Szekszárdi mise, az Esztergomi mise, a Missa choralis és a magyar koronázási mise után született. 1867–1868-ban írta, abban az időszakban, amit megelőzően számos tragikus megrázkódtatás érte. 1859 végén meghalt

Daniel fia tüdőbetegségben, fiatalabb lánya, Blandine, 1862-ben hunyt el szülés után, 1866-ban pedig az édesanyját vesztette el. Egyes adatok szerint a Requiem megírásának gondolatát még befolyásolta I. Miksa mexikói császár kivégzése is, aki alig egy évvel korábban tüntette ki Lisztet a Guadeloupe-renddel.

A kompozíciós munka végén, 1868. augusztus 26-án azzal ajánlotta akkor még öttételes művét Repos-nak, a francia kiadónak, hogy „stílusa roppant egyszerű, és kis jóakarattal előadása is ugyanilyen egyszerű lesz”. Később, már a mű előadási tapasztalatai birtokában azonban már a mű nehézségeiről is írt, 1883. február 22-én, a Lina Ramann-nak címzett levelében (a Dies irae tétel „Qui Mariam absolvisti” része kapcsán): „Az előadást nehezíti a két félhang is: az első tenor szólam fölfelé lép ennyit, a tenor 2 és a basszus 1 pedig lefelé. Bár az efféle szólamvezetés nem új, az énekesek ritkán valósítják meg a szükséges kristálytisza intonációval, amely nélkül pedig a szerencsétlen komponista elveszett.” 1871-ben írt egy orgonakíséretes férfikari művet Libera címmel, amit először még önállóan jelentetett meg, de az 1872-es Kahnt-féle kiadásban a mű utolsó tételeként szerepeltette.

A Requiem, Liszt gyászmiséje, belső szükségletből fakadt, senki nem rendelte meg, még az előadására sem gondolhatott. Bemutatójának körülményei bizonytalanok, bár Liszt 1869. december 17-én azt írta jénai barátjának, Carl Gillének: „Lembergől azt írták, hogy Requiememet előadták Chopin halálának napján (október 17-én?)”. Az azonban biztos, hogy 1871. június 29-én Jénában maga vezényelte művét, majd még Weimarban is bemutatta, 1875. június 17-én.

A mű első változatát a párizsi Repos kiadó jelentette meg, majd a következő évben kiadta a lipcsei Kahnt cég is. Utóbbi gondozásában jelent meg 1871-ben a Libera, majd a vele kibővült Requiem is. A források között van, amelyik szerint nincs ajánlás, másik szerint viszont a zeneszerző Anna Liszt, Blandine Liszt és Daniel Liszt emlékének ajánlotta művét.

Liszt a Requiem anyagából orgonaátíratot készített, amelynek jegyzékszámja S.266.

Forrás: Hamburger Klára: Liszt Ferenc zenéje. Balassi Kiadó, Budapest, 2010.

Wolfgang Amadeus Mozart Requiemjét (K 626) (d-moll)

1791-ben komponálta, élete utolsó darabjaként, talán ez a legnagyobb és legelismertebb műve.

Mozart Requiemje az egyik legnagyobb zenemű, amit valaha írtak a zenetörténetben, a darab mögöttes története pedig a történelem egyik legkülönösebb fejezete:

1791-ben Mozart épp az íróasztalánál ül és azon a zenén dolgozik, amiből aztán a Varázsfuvola született. Egy váratlan pillanatban kopogás zavarja meg. Amikor kinyitja az ajtót, egy férfit lát fekete ruhában, arcát maszk borítja. A férfi azt mondja, hogy azért jött, hogy megrendeljen egy darabot a mestere számára. De van egy feltétel: Mozart soha nem kérdezheti meg, ki az ő mestere, és soha nem próbálhatja meg kideríteni azt. Mozart elfogadja a megbízást, de kicsit úgy érzi, ez lehet az utolsó darab, amelyet megír. A megrendelő kilétére hamarosan fény is derült. Egy Walsegg nevű gróf – aki szenvedélyes zenerajongó volt és több zeneszerzőtől rendelt már műveket korábban is – a Requiemmel szeretett volna emlékművet állítani fiatalon elhunyt feleségének.

Forrás: Mozart naplója

Hector Berlioz – Requiem, Grande Messe des Morts (1837)

A Grande Messe des morts (vagy Requiem), op. Hector Berlioz, 5, 1837-ben írták. A Grande Messe des Morts Berlioz legismertebb munkáinak egyike, a fafúvós és a rézfúvósok hatalmas zenekarával, beleértve négy antiphonal offstage réz együttest. A mű szövege a hagyományos latin Requiem misékből származik. Körülbelül kilencven percig tart, bár vannak gyorsabb felvételek, hetvenöt perc alatt.

Történelem

1837-ben Adrien de Gasparin, a francia belügyminiszter felkérte Berliozt, hogy állítson össze egy Requiem-misét, hogy emlékezzenek az 1830. júliusi forradalomban elhunyt katonákra. Berlioz elfogadta a kérést, mivel már egy nagy zenekari művet akart készíteni.

Szerkezet

Első kiadás (Párizs, 1838)

Berlioz Requiem tíz tételből áll, és felépítése a következő:

Introitus

1. Requiem aeternam & Kyrie: Bevezetés
2. Dies irae: Prosa, Tuba mirum
3. Quid összeget tévedés
4. Rex tremendae

5. Quaerens engem
6. Lacrimosa
7. Domine Jesu Christe
8. Hostias
9. Sanctus
10. Agnus Dei

Forrás: Steinberg, Michael.: "Hector Berlioz: Requiem."

Niecks, Frederick.: "Berlioz Messe des Morts és előadása Glasgowban"

Benjamin Britten (1913–1976) angol zeneszerző – War Requiem (1961)

A háború Requiem op. 66.

A Coventry-székesegyház szinte teljesen elpusztult a német Luftwaffe által a második világháború elején. A háború után a régi elpusztult templom romjai mellett új székesegyház épült, és az akkoriban híres brit zeneszerző, Benjamin Britten (1913-1976) megbízták a templom felszentelésének alkotását. Britten a tradicionális latin szentmisét a holtak számára összefonta, összefonva Wilfred Owen, az első világháborúban meggyilkolt angol költő kilenc versével. Az 1962-es premierre Benjamin Britten úgy döntött, hogy az angol, a német és az orosz szólistának kell fellépnie. A háború iránti pusztító meditációja azóta nemcsak a huszadik századi klasszikus zene meghatározó remekművévé vált, hanem a világ egyik leghíresebb békefelfogása is.

Britten Roger Burney, Piers Dunkerley, David Gill és Michael Halliday emlékének szentelte a művét. A háborúban elhunyt Burney és Halliday, Peter Pears és Britten barátok voltak.

Forrás: Blyth, Alan. Emlékszem Brittenre. Hutchinson és Co, 1981.

Asztalos, Humphrey. Benjamin Britten: Életrajz. Charles Scribner fiai, 1992.

Camille Saint-Saëns (1835– 1921) francia zeneszerző – Requiem (1878)

Camille Saint-Saëns az 1877-ben elhunyt barátja és mecénása, Albert Libon emlékére komponálta a Requiem-et. Libon Párizsban a postai szolgálat igazgatója volt. A zene iránt érdeklődött, és szándékában állt Saint-Saëns-ra hagyni 100 000 frankot, amely lehetővé tette a zeneszerző számára, hogy visszavonuljon, és idejét komponálásra használja fel. Visszavonult

egy berni szállodába, és nyolc napon belül elvégezte a munkát. Kiadójának azt írta: "Ne félj, ez a Requiem nagyon rövid lesz; nemcsak keményen dolgozom, hanem lazán is dolgozom!" Az első előadást 1878. május 22-én volt.

A Requiem nyolc tételből áll:

1. Requiem – Kyrie (Soli et Chœur)
2. Dies irae (Soli et Chœur)
3. Rex tremendae (Chœur)
4. Oro supplex (Soli et Chœur)
5. Hostias (Offertoire) (Chœur)
6. Sanctus (Chœur)
7. Benedictus (Soli et Chœur)
8. Agnus Dei (Soli et Chœur)

Forrás: Fritz. "Camille Saint-Saëns / Messe de Requiem / op. 54, 1878" (PDF)

Giuseppe Verdi (1813–1901) a 19. század olasz zeneszerzője – Requiem (1873-1874)

Verdi Requiemje a XIX. század legjelentősebb liturgikus művei közül is kiemelkedik. Verdi mélyen tisztelte a nagy olasz zeneszerzőt, Alessandro Manzoni, s 1973 május 22-én bekövetkezett halála után bejelentette Manzoni kiadójának, hogy emlékére gyászmisét szeretne komponálni. A bemutatót Manzoni halálának első évfordulóján tartották. A "Requiem aeternam" csöndes tiszteletnyilvánítása, a "Dies irae" kitörő haragja, a "Tuba mirum" lehengerlő ereje és a "Lacrimosa" tétel zokogó gyásza Verdi Requiemjét igen drámai művé avatják, tele hullámozó érzellemmel, noha műfaja távol áll a színpadi művektől. Verdi nem gyakorolta katolikus hitét, mégis, a gyászszertartásoknak megfelelő Requiemjéből ellenállhatatlan őszinteséggel sugárzik nemcsak gyásza, hanem alkotói nagysága is.

Forrás: Uránia Nemzeti Filmszínház műsorán VERDI: REQUIEM

A milánói Teatro alla Scalában rögzített koncertfilm, 85 perc, 1967

A mű születése

Amikor 1868 novemberében elhunyt a Verdi által nagyon tisztelt Gioachino Rossini, arra gondolt, hogy a nagy operaszerzőre gyászmisével kellene megemlékezni. Elképzelése szerint a rekviem egyes tételeit más-más zeneszerző komponálta volna meg, ráadásul ellenszolgáltatás nélkül. Maga megírta a zenemű utolsó tételét, a Liberát, de a nagy összefogásból a komponisták közötti féltékenység, illetve a közömbösség miatt nem lett semmi. Két év múlva egyik barátja rábeszélésére újra foglalkozni kezdett a darabbal, de a végső lökést Alessandro Manzoni, az olasz romantika egyik legnagyobb költőjének, a Risorgimento egyik vezéralakjának a halála adta meg számára (emiatt sokáig Manzoni-Requiemnek is nevezték a művet). Egy év alatt megírta a mű további tételeit is, és a bemutatóra 1874. május 22-én, Manzoni halálának első évfordulója alkalmából került sor a milánói San Marco székesegyházban, Verdi vezényletével, hatalmas sikerrel. A négy szólista Teresa Stolz (szoprán), Maria Waldmann (mezzoszoprán), Giuseppe Capponi (tenor) és Ormondo Maini (basszus) volt. A darabot három nap múlva, május 25-én a milánói Scalában is bemutatták, ugyanazzal a közreműködői gárdával. És ugyanennek a közreműködői „staggionének” a közreműködésével a Requiem olaszországi bemutatóit gyors európai méretű sikersorozat követte. Ennek a körútnak a keretében szó volt arról, hogy Budapestre is ellátogat a társulat, ám ez végül időpont-egyeztetési problémák miatt nem valósult meg, de a művet a Nemzeti Színházban Erkel Sándor vezényletével ekkorra már bemutatták.

A Requiem felépítése

A gyászmise hét tételből áll, de az utolsó ítéletről szóló Dies irae hagyományosan kilenc altételre oszlik.

Requiem és Kyrie: A mélyvonósok szólamával, majd a kórus halk dallamaival kezdődik a mű; egyszerűségében megkapó, emelkedettségében megrendítő kezdet idézi fel a gyászszertartás hangulatát. A középrészben a cappella kórusszakasz hangzik fel (Te decet hymnus), majd ezután visszatér a kezdet zenei anyaga. Ezt követi a tenor bemutatásában a Kyrie eleison, egy operai hangvételű könyörgő fohász. A négy szólista egymás után kapcsolódik be, majd a kórus is belép, és a csúcsponton, illetve a lecsendesülő lezárásában válik a Kyrie valódi könyörgéssé.

Dies irae: A „harag napja” tétel félelmetes égzengés-földrengés megjelenítésével indul, a zenekar szinte tombol, a kórus kétségbeesett felkiáltásokat hallat, a szöveg az utolsó ítéletről szól. Dallamosság csak a tételszakasz második felében bontakozik ki, a végén a kórus halk hangon suttogja: Quantus termor est futurus. A tétel jellegzetes kezdő kórusrészletének zenei anyaga többször is visszatér a mű folyamán.

Tuba mirum: Az utolsó ítélet harsonaszavát Verdi előírása szerint a tér különböző pontjain megszólaló trombiták idézik fel. A később hirtelen támadt nagy szünetből, a csöndből bontakozik ki a basszus szóló éneke, a Mors stupebit et natura (Bámul természet és halál) zenei anyaga, amelyben mintegy a Halál is megdöbben az utolsó ítélet napján.

Liber scriptus: Mezzoszoprán-ária, szövegillusztráló hatású dallammal: a könyv megnyílik, és semmi nem marad megbosszulatlan. A szakasz végén, az áriához kapcsolva, Verdi felidézi a Dies irae zenéjét.

Quid sum miser: („Én szegény mit tegyek”) Színgazdag anyagú, szólisztikusan megszólaló fafúvósok vezetnek be és kísérik a szoprán-mezzoszoprán-tenor tercettet, amelyben először találkozhatunk a valódi alázat és könnyörgés hangjával. A tételszakasz végére a szólisták mindegyike egyedül marad, mintegy érzékeltetve a reményvesztettséget, a kétségbeesettséget.

Rex tremendae: Ennek a szakasznak az anyagát a teljes apparátus szólaltatja meg, ami a drámai kifejezés, a „rettenetes fejedelemhez” szóló invokáció szolgálatában áll. A pianissimóba hajló befejező részben a tenor kórus könnyörgő dallama (Salva me..., „Ments meg...”) ismétlődik.

Recordare (Kérlek téged...): Jézushoz szóló könnyörgés, szoprán-mezzoszoprán duett, bensőségesen áradó, tagadhatatlanul „operás” rész.

Ingemisco: Lírai tenorária, a szövege – ami csillogó hangszereléssel megvalósított tiszta harmóniákra épül – immár hangot ad a reménynek is.

Confutatis: Könyörgő basszusária, a szöveg gondolati kettősségének, azaz az elkárhozásnak és az üdvözülésnek megfelelő duális zenei világgal. A tételszakasz végén döbbenetes drámaisággal, erőteljes fortissimóval, minden előzmény nélkül tér vissza a Dies irae.

Lacrimosa Gyönyörű, széles ívű melódián alapuló altétel, amelyben ismét operai jellegre ismerhetünk rá: mint egyfajta operai fináléegyüttes zárja le a Dies irae tétel látomássorozatát. Kezdő dallamát Verdi eredetileg a Don Carlosba szánta, de még a bemutató előtt törölte a partitúrából.

Offertorium: A könnyörgést és felajánlást a négy szólista az elhunytak lelki üdvéért énekli. A tétel felépítése a hídforma (A-B-C-B-A). Hangszerelési különlegességeként a kezdőtémát a hegedűk amolyan „üveghangokon” szólaltatják meg. Ilyen, az éteri magasságban megszólaltatott „mennyei harmóniák” többször is hallhatók a tétel további részeiben.

Sanctus és Benedictus: Dicsőítő kórustétel, trombitafanfárok és kórusfelkiáltások után lendületes kettősfúga hangzik fel a két részre osztott énekkar előadásában.

Agnus dei: Variációs tétel, amelyben a gregorián jellegű alaptémát a szoprán és a mezzoszoprán szóló mutatja be – eleinte minden hangszerkíséret nélkül. A tétel során a témának dúr és moll variánsai hangzanak fel, változatos zenekari kísérettel.

Lux aeterna: A tétel a nyitótétel komor hangulatát idézi fel egy rövid tercettben, a mezzoszoprán, a tenor és a basszus szólólista előadásában. A tercett kétszer is zenekari kíséret nélkül hangzik fel.

Libera me: Ez a tétel készült el elsőnek, és ez a Requiem legterjedelmesebb tétele. Három nagyobb szakaszra oszlik. Az első a szoprán szóló kíséret nélküli recitativójával kezdődik, amit a kórus is átvesz, majd a szólólista énekli az utolsó könyörgést. A második rész a Dies irae visszatérése. A harmadik részben ismét a szoprán recitativója hangzik fel, majd a zárórész következik: egy monumentális kettősfúga. A tetőpont után elcsendesülés, befelé fordulás következik, amelynek a végén a szoprán suttogja el: „Libera me, Domine, de morte aeterna, in die illa tremenda”.

Források:

Sziklavári Károly: Verdi: Requiem. Hangversenyfüzet. Filharmónia Magyarország, Miskolc, 2013.

Várnai Péter: Oratóriumok könyve. Zeneműkiadó, Budapest, 1972. 259. o.

Verdi: Requiem – ProFun Kórus

Marco Uvietta: Giuseppe Verdi, Messa da requiem, Kritikai kiadás, Bärenreiter Verlag, Kassel, 2014